

Pomiędzy Limanową a Gorlicami. Działania wojenne w Galicji Zachodniej od połowy grudnia 1914 r. do końca kwietnia 1915 r. – CZ. 1

Tomasz Woźny

STOWARZYSZENIA AKTYWNEJ OCHRONY
CMENTARZY Z I WOJNY ŚWIATOWEJ „CRUX
GALICIAE”, GORLICE
ORCID: 0000-0003-2930-8300

ABSTRACT

Between Limanowa and Gorlice. Warfare in Western Galicia from mid-December 1914 to the end of April 1915

In the battle of Jasło and Tarnów at the turn of 1914 and 1915, the victorious Russian troops significantly limited the size of the earlier defeat at Limanowa and Łapanów. The front in Western Galicia stabilized for the next four months, despite the fighting, it did not undergo any major changes. In addition, it became a secondary section, from where both sides moved subsequent troops to the Carpathians. The events described in the text significantly influenced the later victory of the Central Powers in the Battle of Gorlice.

KEY WORDS: World War I, Eastern Front, Galicja, Jasło, Tarnów, Łowczówek, Gorlice, Austro-Hungarian army, Imperial Russian army

SŁOWA KLUCZOWE: I wojna światowa, front wschodni, Galicja, Jasło, Tarnów, Łowczówek, Gorlice, armia austro-węgierska, cesarska armia rosyjska

Wprowadzenie

Galicja Zachodnia stała się polem dwóch ważnych starć Wielkiej Wojny: stoczonej w pierwszej połowie grudnia 1914 r. bitwy pod Limanową i Łapanowem, w której wojskom austro-węgierskim, wspartym przez niemieckiego sojusznika, udało się zatrzymać marsz oddziałów carskich i odrzucić je spod Krakowa, a w maju następnego roku – przełamującej bitwy pod Gorlicami, prowadzącej do wyparcia przeciwnika daleko za Lwów. Obie batalie wpłynęły znacząco na przebieg wojny na froncie rosyjskim, ciesząc się zainteresowaniem historyków i są stosunkowo dobrze opisane. Podobnej uwagi nie poświęca się natomiast okresowi trwającemu cztery i pół miesiąca, rozdzielającemu oba wspomniane starcia. Rozpoczął się on niemal całkowicie zapomnianą – nie licząc epizodu, jakim był bój pod Łowczówkiem – bitwą stoczoną na przełomie 1914 i 1915 r. Przekreśliła ona część owoców zwycięstwa odniesionego przez państwa centralne pod Limanową i Łapanowem, doprowadziła też do stabilizacji frontu. Jego przebieg miał zmieniać się aż do końca kwietnia jedynie nieznacznie, a cztery pierwsze miesiące 1915 r. nie obfitowały na omawianym obszarze w spektakularne zmagania. Zainteresowanie budzą raczej zimowe bitwy karpackie – które o Galicję Zachodnią jedynie się otarły – oraz los oblężonego Przemyśla. Niemniej jednak to właśnie kilka miesięcy względnej stabilizacji pomiędzy

1 Por. np. O. Duda, *Cmentarze I wojny światowej w Galicji Zachodniej*, Warszawa 1995; J.P. Drogomir, *Polegli w Galicji Zachodniej 1914–1915 (1918)*, t. I–III, Tarnów 1999, 2002, 2005.

2 R. Broch, H. Hauptmann, *Westgalizische Heldengräber aus den Jahren des Weltkrieges 1914–1915*, Wien 1918.

3 Pojęcia „Galicja Zachodnia” w przedstawionym wyżej rozumieniu nie należy mylić z istniejącą w latach 1795–1803 Galicją Zachodnią (Nową Galicją) – krajem koronnym obejmującym tereny III zaboru austriackiego.

4 Dla opisu działań w Galicji Zachodniej jedynie w ograniczonym zakresie niezbędne okazało wspomnienie o walkach toczących się już poza tym terenem, w rejonie Krosna i Dukli bądź po węgierskiej (obecnie słowackiej) stronie granicy.

Karpatami a Wisłą doprowadziło do wytworzenia się sytuacji strategicznej, umożliwiającej przeprowadzenie ofensywy tak skutecznej, jak operacja gorlicka.

Samo określenie „Galicja Zachodnia” zostało zaczerpnięte z literatury dotyczącej grobownictwa wojennego¹. Ta nieformalna nazwa była oczywiście w obiegu przed 1914 r., niemniej do jej utrwalenia przyczynili się niewątpliwie Rudolf Broch i Hans Hauptmann w swoim pomnikowym dziele². Terytorialny zakres tego określenia został przejęty właśnie od nich, a zatem w niniejszym tekście pojęcie Galicji Zachodniej obejmować będzie część austro-węgierskiego I Okręgu Korpusu, położoną pomiędzy granicą galicyjsko-węgierską na południu a Wisłą na północy. Tak rozumiana Galicja Zachodnia sięga na wschodzie mniej więcej po dolinę Wisłoki włącznie, natomiast precyzyjne wyznaczenie granicy zachodniej na użytek niniejszego tekstu wydaje się zbędne³. Mimo iż wskazany termin utrwalił się w badaniach nad cmentarzami wojennymi, jest on przydatny również dla opisu walk stoczonych w interesującym nas okresie. Przebieg działań wojennych w Galicji Zachodniej różni się bowiem w sposób wyraźny zarówno od znacznie bardziej intensywnych bojów toczonych w tym samym czasie wzdłuż łuku Karpat, jak i od stabilnej wojny pozycyjnej rozgrywanej się w przylegającej do Wisły części Królestwa Polskiego. Operacje na tym terenie można potraktować jako spójną całość, szczególnie od momentu ustabilizowania linii frontu w styczniu 1915 r.⁴ Niniejszy szkic stanowi jedynie zarys tematu, przy czym zamiarem autora było nie tylko ogólne omówienie przebiegu walk i scharakteryzowanie przegrupowań dokonywanych przez obie strony, ale również zwrócenie uwagi na interesujące, a mało znane epizody.

1. Pościg austro-węgierski po bitwie pod Limanową i Łapanowem

W połowie grudnia 1914 r. w Galicji Zachodniej austro-węgierskie armie 3 i 4 prowadziły pościg za wycofującym

się przeciwnikiem, czyli 3. Armią gen. piech. Radki Dimi-
triewa oraz prawym skrzydłem 8. Armii gen. kaw. Alek-
sieja Brusilowa. Dowodzona przez gen. piech. arcyks. Jó-
zefa Ferdynanda Habsburga 4. Armia w sile ok. 50 000
żołnierzy posuwała się południową stroną Wisły, a w pa-
sie pogórzy podchodziła pod Tarnów w widłach Białej
i Dunajca. Od strony Karpat nadciągała 3. Armia gen.
piech. Svetozara Boroewicia von Bojna licząca 70 000
żołnierzy. Jej korpusy posuwały się szerokim frontem
od doliny Osławy na wschodzie po Białą Dunajcowa
na zachodzie⁵. Mimo niedawnego zwycięstwa sytuacja
armii Boroewicia i arcyksięcia nie była dobra. Bitwa pod
Limanową i Łapanowem odebrała armiom cara inicja-
tywę w Galicji Zachodniej, ale nie zmieniła stosunku
liczebności sił walczących stron. Wojska rosyjskie zostały
wymanewrowane i zmuszone do odwrotu, by uniknąć
okrążenia. Zostały pobite, ale nie rozbite. Paradoksalnie
były w lepszym stanie od ścigających je, zwycięskich od-
działów austro-węgierskich. Wyczerpane wielodniowymi
walkami dywizje habsburskich 3. i 4. Armii nie otrzymały
jeszcze uzupełnień, stan wielu z nich odpowiadał etatowi
pułku czy nawet batalionu⁶. Przypadek skrajny stanowiła
13. Dywizja Piechoty Landwehry, w której w połowie
grudnia pozostało zaledwie 700 karabinów; piechota
czterech pułków została zgrupowana w jeden zbiorczy
batalion⁷. Także stan liczebny dywizji 3. Armii pozosta-
wał wiele do życzenia – np. w obu dywizjach litomie-
rzyckiego IX Korpusu (10. Dywizji Piechoty i 26. Dywizji
Piechoty Landwehry) 16 grudnia było to 4600 karabi-
nów⁸. Mimo tego w sztabach obu armii habsburskich
sytuację oceniano optymistycznie, a Józef Ferdynand
i Boroewić wyznaczali swoim korpusom dalekie cele, naj-
wyraźniej licząc na wyrzucenie wojsk rosyjskich z Galicji
Zachodniej⁹.

Mimo tych warunków wojska austro-węgierskie zy-
skały znaczne zdobycze terenowe, ścigając cofającego się
przeciwnika. W 3. Armii nad Wisłok dotarł VII Korpus
gen. kaw. arcyks. Józefa (17. Dywizja Piechoty, 20. Dywizja

5 *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*, Bd. 1, E. Glaise von Horste-
nau (red.), Wien 1931, Beilage 27, Bd. 2,
Wien 1931, s. 47–49. Liczebność armii
austro-węgierskich podano za F. Con-
rad von Hötzendorf, *Aus meiner Dien-
stzeit*, Bd. 5, Wien–Leipzig–München
1925, s. 844; podane liczby dotyczą wy-
łącznie piechoty i spieszony kawalerii.

6 T. Woźny, *Bitwa pod Limanową
i Łapanowem oraz jej strategiczne zna-
czenie* [w:] *W służbie Rzeczypospolitej.
Dzieje wojen i wojskowości w badaniach
regionalnych*, R. Kowalski (red.), Nowy
Targ 2016, s. 82–83.

7 *Kriegsarchiv (KA), Archive der
Truppenkörper (AdT)*, Kt. 1608, SchR.1
Wien, *Regimentsgeschichte*, 14. Dezem-
ber 1914, 15. Dezember 1914.

8 KA, *Neue Feldakten (NFA)*, 9 Korps,
Kt. 1104, *Tagebuch* 3, 16./XII.1914.

9 *Österreich...*, Bd. 2, s. 48, 50.

¹⁰ *Ibidem*, Bd. 1, Beilage 27, Bd. 2, s. 52–54, 61.

¹¹ KA, NFA, 3. Korps, Kt. 265, Tagebuch 11, s. 44–60, Tagebuch 12, s. 1–36; KA, Militärische Nachlässe, 1365 (B), Dobnik, Tagebuch im Feldzug 1914, s. 50–53; L. Vogelsang, *Das steirische Infanterieregiment Nr. 47 im Weltkrieg*, Graz 1932, s. 168–170, 172–173; *Österreich...*, Bd. 2, s. 35, 39; S. Błażewicz, *Działania wojenne 1914–1915 na terenie obecnej gminy Skołyszyn* [w:] *Pomniki, tablice i miejsca pamięci narodowej w gminie Skołyszyn*, M. Wojtuń (red.), Skołyszyn 1996, s. 89.

¹² KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 3, k. 63–69.

¹³ KA, NFA, 3. Korps, Kt. 265, Tagebuch 12, s. 16–18, 34, 36, 41–42; *Österreich...*, Bd. 2, s. 53.

¹⁴ L. Deseő, *Erdélyi ezredekek a Világheborúban*, Budapest 1941, s. 113.

Piechoty Honvédu), starając się wyrzucić oddziały carskiego XII Korpusu Armijnego ze wzgórz na północ od Krosna. Jednocześnie podlegające korpusowi dywizje kawalerii (1., 5. i 10.) operowały w rejonie Iskrzyni i Beska¹⁰. Styryjski III Korpus (28. Dywizja Piechoty, 22. Dywizja Piechoty Landwehry) gen. piech. Emila Colerusa maszerował wzdłuż doliny Wiślaki. Po drodze z pewnym trudem przełamywał opór tylnych straży wojsk carskich. Pod Krempną na krótko zatrzymały go oddziały XII Korpusu Armijnego, ustępującego w stronę Krosna. Później korpus Colerusa natknął się na flankę cofającego się spod Nowego Sącza przez Gorlice i Jasło XXIV Korpusu Armijnego. Pułki piechoty i strzelców tego ostatniego zadały znaczne straty atakującym żołnierzom austro-węgierskim: 44. Brygada Piechoty Landwehry wykrwawiła się 13 grudnia w bojach pod Wołą Cieklińską i 15 grudnia – pod Skołyszynem. Również 15 grudnia pod Jasłem jeden z batalionów mariborskiego 47. Pułku Piechoty został – po przekroczeniu Jasiołki – zniesiony rosyjskim kontratakiem. Gdy przeciwnik ustąpił, III Korpus ruszył w kierunku północnym i osiągnął wzgórze pomiędzy Kołaczycami a Brzostkiem¹¹. Na lewo od oddziałów Colerusa z carskim XXIV Korpusem Armijnym 12 grudnia bój o Gorlice stoczył austro-węgierski IX Korpus (10. Dywizja Piechoty, 26. Dywizja Piechoty Landwehry), który kilka dni później przekroczył Pasma Brzanki¹². Na styku wymienionych korpusów habsburskich do boju wprowadzona została 6. Dywizja Piechoty, podporządkowana IX Korpusowi i atakująca od Świącan na Jodłową. Jednak jej interwencja nie była w stanie przełamać tężącego oporu rosyjskiego¹³. Kombinowany Korpus Szurmaya (38. Dywizja Piechoty Honvédu, Kombinowana Dywizja Piechoty Honvédu Kornhabera), posuwając się od Nowego Sącza, kilkakrotnie toczył boje z wycofującym się przeciwnikiem, m.in. pod Rudą Kameralną¹⁴. Następnie opanował Tuchów i wszystkimi rozporządzalnymi siłami starał się wyprzeć oddziały carskie z pozycji na wzgórzach po północnej

i wschodniej stronie tego miasteczka. Siedmiogrodzkie pułki brały licznych jeńców, ale ponosiły dotkliwe straty. Dnia 20 grudnia jeden z batalionów 22. Pułku Piechoty Honvédu, który dzień wcześniej zdobył położone na wschód od Tuchowa wzgórze Wołowa, został w nocy zaskoczony i zniszczony przez kontruderzenie carskich piechurów¹⁵.

Tymczasem oddziały 4. Armii podchodziły do linii Dunajca pomiędzy Wojniczem a ujściem rzeki, zaś jej koszycki VI Korpus, dowodzony przez gen. dyw. Arthura Arza (39. Dywizja Piechoty Honvédu, 45. Dywizja Piechoty Landwehry) posuwał się pomiędzy Dunajcem a Białą w stronę Tarnowa¹⁶. W tym samym czasie do linii dolnego Dunajca zbliżały się dywizje dowodzonego przez gen. broni Stephana von Ljubičicia lwowskiego XI Korpusu, starając się oczyścić zachodni brzeg rzeki z oddziałów rosyjskich. 30. Dywizja Piechoty zajęła Biskupice Radłowskie i przygotowywała się do likwidacji przyczółka w Wólce¹⁷. Dalej, na północ w kilkudniowych bojach pod Przybysławicami i Miechowicami Małymi, trwających do 19 grudnia, 15. Dywizja Piechoty z Miszkolca niemal całkowicie wyparła rosyjskich żołnierzy za Dunajec za cenę utraty prawie 1500 ludzi. Carskiej 11. Dywizji Piechoty udało się obronić maleńki przyczółek oparty o wał rzeczny pod Pasieką Otfinowską i utrzymać go mimo kolejnych ataków, ponawianych aż do Bożego Narodzenia¹⁸. Trzeci, duży rosyjski przyczółek pod Komorowem nie był na przełomie 1914 i 1915 r. atakowany. We wskazanych trzech miejscach carskie siły miały utrzymać się na zachodnim brzegu Dunajca aż do wiosny. Wobec twardej obrony przeciwnika, a także z uwagi na większe nadzieje związane z ofensywą wojsk Boroewicia, wieczorem, 18 grudnia Naczelne Dowództwo Armii¹⁹ nakazało przerwanie natarcia 4. Armii. Polecono jej obronę zajętych pozycji oraz utrzymanie silnego prawego skrzydła na wypadek pojawienia się szansy na kolejne uderzenie w stronę Tarnowa we współdziałaniu z 3. Armią²⁰. Boroewić miał natomiast zostać

15 *Österreich...*, Bd. 2, s. 53; L. Deseő, *op.cit.*, s. 113, 136; L. Biró, Á. Aron, E. Nemesdy, *A volt m. kir. brassói 24. honvéd gyalogezred, népfőlkelő gyalogezreö és pótzászlóalj története*, Székelyudvarhely 1943, s. 36–37.

16 *Österreich...*, Bd. 2., s. 49–50.

17 KA, NFA, Gefechtsberichte (GfB), 11. Korps, Gefechtsbericht über die Kämpfe der mir unterstellten Kräfte zwischen Raba und Dunajec vom 11ten bis einschliesslich 20ten Dezember; KA, NFA, 30.ID, Kt. 1741, Tagebuch I, s. 164–173; KA, NFA, 60.IBrig, Kt. 754, Tagebuch I, s. 189–194.

18 KA, NFA, GfB, 11. Korps, Gefechtsbericht über die Kämpfe der mir unterstellten Kräfte zwischen Raba und Dunajec vom 11ten bis einschliesslich 20ten Dezember; KA, NFA, GfB, 15.ID, Gefechte am Dunajec Mitte Dezember 1914.

19 Armee-Ober-Kommando (AOK) (niem.).

20 *Österreich...*, Bd. 2, s. 50–51.

²¹ *Ibidem*, s. 51, 59–60.

²² Feldmarschall-Leutnant (niem.) – dosłownie marszałek polny, porucznik.

²³ *Österreich...*, Bd. 2, s. 51, 59; W. Szczepanik, *Bitwa pod Łowczówkiem w opracowaniach austriackich* [w:] *Łowczówek 1914. Bitwa Legionów Polskich na drodze do niepodległości*, E. Juško, M. Małozieć (red.), Warszawa 2014, s. 65.

²⁴ KA, NFA, 4.Armeekorps, Operierendes Armeekommando, Kt. 9, K. und k. 11. Korpskommando, Gefechtsbericht über die Kämpfe zwischen Dunajec und Biala in der Zeit vom 22./12.1914 bis 24./2.1915.

²⁵ *Österreich...*, Bd. 1, Beilage 27, Bd. 2, s. 42–43, 52–53.

²⁶ А. Незнамов, *Стратегический очерк войны 1914–1918 гг.*, Часть 3, Москва 1922, s. 22; *Österreich...*, Bd. 2, s. 49.

wzmocniony kosztem 4. Armii. Najpierw przekazano mu do dyspozycji VI Korpus, który 20 grudnia przekroczył Białą, kierując się na Biecz²¹. W jego miejsce przerzucono niewielką grupę gen. dyw.²² Alberta Schmidta von Georgenegg (jednobrygadowa 43. Dywizja Piechoty Landwehry oraz Kombinowana Brygada Reymanna)²³. Nadto Boroewić miał otrzymać wsparcie w postaci XI Korpusu, który nawet chwilowo został podporządkowany 3. Armii i skierowany przez Zakliczyn w stronę Gromnika²⁴. Już z dala od Galicji Zachodniej 3. Armia miała prowadzić też działania w kierunku na Przemyśl. Niewielkie oddziały wydzielone z VII Korpusu podchodziły od zachodu pod Sanok, a wzdłuż Osławy posuwała się Grupa Krautwalda. Boroewić zamierzał rozwinąć na tym kierunku także korpusy X i XVIII, jakie miał otrzymać z walczącej w Królestwie Polskim 1. Armii²⁵.

Pościg austro-węgierski wydawał się odnosić sukcesy, ponieważ carskie oddziały po południowej stronie Wisły systematycznie się wycofywały. Jednak w miarę odwrotu skracający front i dokonywały przegrupowania. W dodatku do Galicji przybywały nowe dywizje przerzucane z Królestwa Polskiego – była to kontynuacja wzmacniania armii Dimitriewa, rozpoczętego jeszcze w czasie walk pod Limanową. Pod osłoną dywizji kawalerii i XXIV Korpusu Armijnego, rozwiniętych pomiędzy Wisłokiem a Jodłową, strona carska zamierzała wprowadzić do akcji X Korpus Armijny (9. Dywizję Piechoty, 31. Dywizję Piechoty), który przybył w rejon Dębicy i miał atakować na odcinku od Brzostku po Jodłową. Kombinowany Korpus Sacharowa (70. Rezerwowa Dywizja Piechoty, 32. Dywizja Piechoty) został skierowany na Tuchów, na zachód od niego działał XXI Korpus Armijny (44. Dywizja Piechoty, 33. Dywizja Piechoty). Na prawym skrzydle 3. Armii rosyjskiej – pod Tarnowem i na froncie dolnego Dunajca – znalazł się IX Korpus Armijny (42. Dywizja Piechoty, 5. Dywizja Piechoty) oraz 11. Dywizja Piechoty i 74. Rezerwowa Dywizja Piechoty. Dodatkowo koło Lisiej Góry stał odwód armii – 61. Dywizja Piechoty²⁶.

Niektóre z nadchodzących z Królestwa Polskiego rosyjskich pułków zostały uzupełnione do stanów etatowych, czyli liczbą bagnatów przewyższały stany osobowe większości dywizji habsburskich²⁷. Osłabione korpusy austro-węgierskie, które z pewnym trudem przełamywały dotąd opór osłonowych grup przeciwnika, nie były w stanie poradzić sobie z pełnowartościowymi i walczącymi w oparciu o przygotowane pozycje pułkami carskimi. Dnia 20 grudnia postępy 3 Armii zostały ostatecznie zahamowane. Obawiając się rozdzielenia VII i III Korpusu, które miały poważne problemy z utrzymaniem połączenia pomiędzy sobą, Boroewić zatrzymał ich natarcie²⁸.

2. Bitwa pod Jasłem i Tarnowem (20 grudnia 1914 – 3 stycznia 1915)

Pierwsze poważniejsze rosyjskie kontrataki miały miejsce nad Dunajcem, w rejonie Radłowa już 17 grudnia. Dnia 21 grudnia znacznie silniejsze uderzenie w kierunku Radłowa przeprowadziła carska 5. Dywizja Piechoty. W mglisty poranek obsadzające front pod Łęką Siedlecką oddziały austro-węgierskie zostały zaskoczone, wypędzone z okopów, a obronę Radłowa z trudem udało się zorganizować po podciągnięciu odwodów²⁹. Parę dni później 82. Brygada Piechoty Honvédu udaremniła przeprawę kilku rosyjskich batalionów na północ od Radłowa³⁰. Jednak w zestawieniu z wydarzeniami, jakie rozegrały się dalej na wschodzie, front nad Dunajcem pozostawał w końcu grudnia względnie stabilny.

Bardzo groźnie dla strony austro-węgierskiej przedstawiała się sytuacja na froncie 3. Armii. VII Korpus, skupiający gros swych sił na północ od Krosna, został odrzucony przez przeciwnika i zaczął się cofać ku Dukli, nie będąc w stanie wesprzeć sąsiadów³¹. Prawe skrzydło III Korpusu w obliczu silnego, rozpoczętego 21 grudnia uderzenia rosyjskiego (XXIV Korpus Armijny, część X Korpusu Armijnego) właściwie nie było w stanie podjąć skutecznej obrony i z linii Sieklówka–Bukowa

27 Российский Государственный Военно-Исторический Архив (РГВИА), Фонд № 2649, Журнал военных действий 35-го пехотного Брянского полка с 1-го сентября 1914 года по 16-е апреля 1915 года, к. 9.

28 *Österreich...*, Bd. 2, s. 52–54.

29 KA, NFA, 8.ID, Kt. 470, Tagebuch 4 VIII 1914 – 31 I 1915, s. 117–119; E. Wisshaupt, *Die Tiroler Kaiserjäger im Weltkriege 1914–1918*, Bd. 1, Wien 1935, s. 312, 316–323; *Österreich...*, Bd. 2, s. 49–50, 58–59; T. Woźny, *Walki armii austro-węgierskiej nad dolnym Dunajcem w okresie od grudnia 1914 do maja 1915 r.*, „Czarno-Żółty Sztandar” 2014, nr 1 (1), s. 46.

30 *Österreich...*, Bd. 2, s. 58.

31 KA, NFA, Kt. 757, 7. Korps, Tagebuch 3, s. 98–100; *ibidem*, Beilage 41, 47; *Österreich...*, Bd. 2, s. 61.

32 H. Fröhlich, *Geschichte des steirischen K.u.K. Infanterie-Regimentes Nr. 27 für den Zeitraum des Weltkrieges 1914–1918*, Graz 1937, s. 208; L. Vogel-sang, *op.cit.*, s. 178–179; H. Strohschneider, *Das Schützenregiment Graz Nr. 3 und der steirische Landsturm im Weltkrieg 1914–1918*, Graz 1931, s. 108–111; *Österreich...*, Bd. 2, s. 60.

33 KA, NFA, 3. Korps, Kt. 265, Tagebuch 13, s. 23–24; *Österreich...*, Bd. 2, s. 60.

34 H. Strohschneider, *op.cit.*, s. 109.

35 KA, NFA, 3. Korps, Kt. 265, Tagebuch 13, s. 32, 34–35; KA, AdT, Kt 684, 87.IR, Regimentstagebuch, s. 33–34.

36 KA, NFA, 9 Korps, Kt. 1104, Tagebuch 3, k. 73–74; *Österreich...*, Bd. 2, s. 59–60.

37 KA, NFA, 9 Korps, Kt.1104, Tagebuch 3, k. 76.

cofnęło się za Jasiołkę. Na zachodnim brzegu Wisłoki pozostałe oddziały korpusu Colerusa bezskutecznie krwawiły pod Skurową i Jodłową, w końcu odchodząc na Biecz³². Styryjski korpus rozpadł się na dwie części: prawe skrzydło (28. Dywizja Piechoty i 44. Brygada Piechoty Landwehry) wycofało się dalej, na Nowy Żmigród, zaś lewe (6. Dywizja Piechoty, 43. Brygada Piechoty Landwehry) – ustępowało w stronę Gorlic; kontakt pomiędzy obiema grupami został zerwany³³. Straty w niektórych pułkach III Korpusu były zatrważające: 3. Pułk Piechoty Landwehry z walk w rejonie Skurowej i Błażkowej wycofał się w sile 56 karabinów, zachowując dwa karabiny maszynowe; aby kontynuować walkę, w szeregi jednostki wcielono żołnierzy roboczych oddziałów Landsturmu³⁴. Część korpusu, która usiłowała zorganizować nowe pozycje obronne pod Nowym Żmigrodem, została w wigilijną noc wyrzucona z tego miasteczka zaskakującym atakiem czołowych oddziałów 12. Dywizji Strzelców Syberyjskich z XII Korpusu Armijnego³⁵.

IX Korpus, który dotarł na przedpola Ryglic, doznał tam 21 grudnia porażki i również się rozpadł. Znajdująca się na jego zachodnim skrzydle 26. Dywizja Piechoty Landwehry cofnęła się jedynie nieznacznie w stronę doliny Białej, natomiast niezwykle osłabiona 10. Dywizja Piechoty po pospiesznym odwrócie za Pasma Brzanki zbierała się w okolicach Szerzyn i Ołpin. Pomiędzy obie wymienione dywizje wprowadzono VI Korpus³⁶. Przez kilka dni toczył on ze zmiennym powodzeniem boje o Pasma Brzanki, gdzie Honvédowi udało się przejściowo opanować Obszar. Przemyska 45. Dywizja Piechoty Landwehry również próbowała nacierać w kierunku wschodnim, ale pod Szerzynami jej atak się załamał³⁷. Niebawem na 10. Dywizję Piechoty spadła kolejna katastrofa. W Boże Narodzenie w rejonie folwarku Nagórze, koło Ołpin silny atak rosyjski rozniósł ją niemal doszczętnie; z piechoty dywizyjnej – czterech pułków piechoty i dwóch batalionów strzelców wzmocnionych niedawno dwoma baonami Landsturmu – z kłęski

uratowało się nieco ponad 600 żołnierzy. Z pogromu ocalały artyleria i jednostki tyłowe, zawczasu wycofane na Biecz³⁸. Porażka 10. Dywizji Piechoty wymusiła także odwrót VI Korpusu w kierunku Łużnej. 25 grudnia stryjski 33. Pułk Piechoty Landwehry, walcząc pod Ołpianami – tuż koło miejsca rosyjskiego przełamania – stracił 600 ludzi spośród 880 znajdujących się w pierwszej linii³⁹.

Na północ od Tuchowa Korpus Szurmaya przez kilka dni odpierał rosyjskie ataki. Walczono m.in. o wzgórze 317 (obecny cmentarz wojenny nr 163). Już 20 grudnia carskie 128. i 131. Pułki Piechoty wdarły się na jego wierzchołek, ale żołnierzom 38. Dywizji Piechoty Honvédu udało się odbić wzniesienie w kontrataku. Następnego dnia braszowski 24. Pułk Piechoty Honvédu został ponownie wyparty ze wzgórza 317⁴⁰. W toku tych walk Szurmaya, rozpaczliwie starając się utrzymać miasto, koncentrował wszystkie rozporządzalne siły na wschodnim brzegu Białej, niemal całkowicie zaniedbując swoją lewą flankę i styk z jednostkami 4. Armii. Sporym problemem korpusu był niedostatek amunicji artyleryjskiej. W dodatku Kombinowana Dywizja Piechoty Kornhabera, będąc jednostką improwizowaną, prawie wcale nie posiadała własnych dział. Ostatecznie mimo uporczywego oporu korpus 23 grudnia został wyparty ze wzniesień nad Tuchowem przez Kombinowany Korpus Sacharowa. Obie dywizje Szurmaya i podporządkowana mu 26. Dywizja Piechoty Landwehry cofnęły się w stronę Ciężkowic i Gromnika⁴¹. W tej sytuacji korpus – stanowiący lewy skraj 3. Armii – nie był w stanie zabezpieczyć połączenia z sąsiednimi jednostkami 4. Armii na zachodnim brzegu Białej, w rejonie Łowczówka i Buchcic. Tam również zarysował się kryzys. Oprócz wspomnianej Grupy Schmidta znajdowały się na tym obszarze pododdziały 6. Dywizję Kawalerii oraz niewielka Grupa Pattaya, pozostawiona przez 45. Dywizję Piechoty Landwehry⁴². Dnia 22 grudnia zdecydowany rosyjski atak przełamał opór nielicznych kompanii 18. Pułku Piechoty Landwehry – należących do Grupy Pattaya – na wzgórzach nad

38 *Ibidem*; KA, NFA, GfB, IR, 98, III. Feldbataillon, Gefechtsbericht für die Zeit vom 6. bis einschliesslich 29. Dezember 1914; *Österreich...*, Bd. 2, s. 68; Ch.E. Reiter, *Der Fall des k.u.k. Infanterieregiments 36. Zur Desertionsproblematik der Tschechen an der Ostfront in den Kriegsjahren 1914/15*, Wien 2012 [dysertacja doktorska w zbiorach KA, s. 265].

39 *Österreich...*, Bd. 2, s. 68, 70.

40 РГВИА, Фонд № 2745, Журнал военных действий 131 пехотного Тираспольского полка, к. 15–16; L. Deseő, *Erdélyi...*, s. 136; L. Biró, Á. Aron, E. Nemesdy, *op.cit.*, s. 37.

41 KA, 26. SchD, Kt. 1496, Situation der 38. L.I.T.D. am 20/XII 10 vorm.; KA, NFA, Sammlung Balaban (SB), Kt. 1915, 4. Armee, Az o.-m.4.hadsereg védelmi harcai Gorlice – Gromnik vonalában és a Dunajec mentén 1914 XII 25–31 között; *Österreich...*, Bd. 2, s. 62, 117.

42 KA, 43. SchD, Kt. 2178, Tagebuch 13 XII 1914 – 23 XII 1914, Situation der Gruppe Obst. v. Pattay am 21.12. abds.

43 Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), I.120.24.61, Polnische Legion, Bericht über das Gefecht bei Łowczówek am 22, 23, 24, 25 Dezember 1914; РГВИА, Фонд № 2746, Журнал военных действий 132-го пехотного Бендерского полка с 26-го июля 1914 года по 10-е февраля 1915 года, к. 24; KA, 43. SchD, Kt. 2178, Tagebuch 13 XII 1914 – 23 XII 1914, Situation der Gruppe Obst. v. Pattay am 22.12. 7^h30 nachm.

44 KA, NFA, 4. Armeekorps, Operieren des Armeekorpskommando, Kt. 9, K. und k. 11. Korpskommando, Gefechtsbericht über die Kämpfe zwischen Dunajec und Biala in der Zeit vom 22./12.1914 bis 24./2.1915; Österreich..., Bd. 2, s. 62.

45 KA, NFA, 60. IBrig, Kt. 754, K. und K. Infanterieregiment Nr. 30, am 23ten Dezember 1914, um 6h 30m nm, Situationsskizze, IR. 30, am 24ten Dezember 1914 um 5h 50m v.m.; CAW.I.120.24.61, Polnische Legion, Bericht über das Gefecht bei Łowczówek am 22, 23, 24, 25 Dezember 1914, CAW.I.120.24.61, Komenda V baonu, Sprawozdanie z bojów w dniach od 22–25 XII.

46 KA, 11. LstTerrBrig, Kt. 2028, Geschichte der k.k. 11. Landsturm-Terr-Brigade; KA, 26. SchD, Kt. 1496, Situation der 38. L.I.T.D. am 20/XII 10 vorm, Situation der 38. L.I.T.D. am 20/XII 3 nachm.

47 Zob. listy strat poszczególnych kompanii batalionu, ANK, 29/275/01-/21.

Łowczówkiem. Sytuację uratowało wprowadzenie do walki czołowych oddziałów nadchodzącej właśnie na front I Brygady Legionów Polskich. W pierwszym rzucie do natarcia w kierunku wzgórza 360 poszło zaledwie kilkuset żołnierzy z 1. Pułku Piechoty Legionów, ale opór stawiała im jedynie część carskiego 132. Benderskiego Pułku Piechoty, rozproszonego w trudnym terenie i nieco zdeorganizowanego całodziennym bojem z Landwehrą. Ta sytuacja wraz z impetem uderzenia przesądziła o sukcesie – carskie oddziały zostały odrzucone aż po Białą⁴³.

Wobec zagrożenia frontu 4. Armii ponownie podporządkowano jej XI Korpus. Jego główne siły – najpierw 11. Dywizja Piechoty, a następnie 30. Dywizja Piechoty – zostały wprowadzone w kolejnych dniach do akcji, na styku obu austro-węgierskich armii. Dywizje lwowskiego korpusu bez większych sukcesów próbowały nacierać w kierunku Pleśnej, po czym zostały zepchnięte do defensywy⁴⁴. Na prawym skrzydle korpusu nadal walczyły siły legionowe, przez kilka dni utrzymujące wzgórza nad Łowczówkiem mimo silnych ataków pododdziałów carskich 33. i 44. Dywizji Piechoty. Pozbawionych broni maszynowej legionistów wspierały oddziały karabinów maszynowych sąsiednich pułków austro-węgierskich – lwowskiego i zloczowskiego (30. i 80.) z 30. Dywizji Piechoty⁴⁵.

Po kilku dniach walk carskim pułkom udało się przebrać front koło Buchcic – na lewym skraju 3. Armii austro-węgierskiej. W tym miejscu za obronę odpowiadała grupa gen. mjr. Klemensa Nottesy – część 11. Terytorialnej Brygady Piechoty Landsturmu podlegająca 38. Dywizji Piechoty Honvédu. Nottes miał do dyspozycji zaledwie trzy baony austriackiego Landsturmu, w dodatku niektóre z nich były zaangażowane przynajmniej przejściowo w walki na wschodnim brzegu Białej⁴⁶. Część Landsturmu walczyła ofiarnie, o czym świadczą chociażby straty 31. Batalionu Landsturmu z Sankt Pölten, którego trzy kompanie straciły pod Buchcicami 274 żołnierzy (w tym 49 zabitych), czyli około 50% stanu osobowego

baonu⁴⁷. Niemniej oddziały Nottesa nie były w stanie wytrzymać ciągłego naporu przeciwnika i 24 grudnia porzuciły pozycje. Z Korpusu Szurmaya w zagrożony rejon skierowano co prawda dwa bataliony z marszowego pułku Honvédu, jednak wobec kryzysu pod Tuchowem wkrótce zostały one przesunięte w kierunku tego miasta⁴⁸. Skrzydłowe jednostki 4. Armii – 30. Dywizja Piechoty i podporządkowana jej I Brygada Legionów Polskich – usiływały utrzymać się na wzgórzach 342 i 360, koło Łowczówka, chociaż odwrót grupy Nottesa odsłonił ich prawą flankę. Bój stał się chaotyczny, a wychodzące ze sztabu dywizji rozkazy odwrotu z nadmiernie wysuniętych i zagrożonych obejściem pozycji nie były wykonywane na czas, co tylko potęgowało zamieszanie. Wskutek tego poszczególne oddziały kilkakrotnie wycofywały się z linii obronnej i ponownie ją obsadzały, w niektórych miejscach konieczne było odbijanie opuszczonych okopów⁴⁹. Dowództwo I Brygady wobec wyczerpania żołnierzy, niedostatku amunicji i odsłonięcia prawego skrzydła przez cofające się oddziały austro-węgierskie wielokrotnie zwracało się o wycofanie z pierwszej linii. W końcu komendant 30. Dywizji Piechoty, któremu podlegały oddziały legionowe, wydał 25 grudnia zgodę na ich odwrót. Ten odbył się nieco chaotycznie, zapewne w wyniku problemów z łącznością poszczególne baony I Brygady nie były w stanie skoordynować odejścia z linii obronnych. Prawdopodobnie nie zawiadomiono też sąsiadujących oddziałów 11 Dywizji Piechoty, których flanką w wyniku odejścia legionistów została odsłonięta⁵⁰. Gdy I Brygada opuszczała front, dywizje 4. Armii nadal krwawiły na wzgórzach pasma Wału, a dowództwo austro-węgierskie nie mogło pozwolić sobie na wycofanie żadnego innego oddziału z linii. Do końca roku strona rosyjska bez skutku ponawiała próby przełamania frontu. XI Korpus pod naporem przeciwnika oddał jeszcze nieco terenu. W drugi dzień Bożego Narodzenia carska 42. Dywizja Piechoty zdobyła wzgórze 406 i 419 nad Dąbrówką Szczepanowską, wyrzucając z tych wzniesień mocno

48 KA, NFA, 30.ID, Kt. 1741, Tagebuch I, s. 177–179.

49 *Ibidem*, s. 181–182; CAWI.120.24.61, Polnische Legion, Bericht über das Gefecht bei Łowczówek am 22, 23, 24, 25 Dezember 1914.

50 KA, NFA, 30.ID, Kt. 1741, Tagebuch I, s. 178, 183–184; CAWI.120.24.61, Raport z przebiegu bitwy przy Mesznie–Szlacheckiej na froncie pod komendą kapitana ob. Berbeckiego 24 i 25 grudnia 1914 r.; KA, NFA, GfB, IR.55, Ereignisse im Dezember 1914; CAWI.120.24.61, Polnische Legion, Bericht über das Gefecht bei Łowczówek am 22, 23, 24, 25 Dezember 1914; W. Szczepanik, *op.cit.*, s. 76–77.

51 РГВИА, Фонд № 2746, Журнал военных действий 132-го пехотного Бендерского полка с 26-го июля 1914 года по 10-е февраля 1915 года, к. 25; KA, NFA, 4. Armee, Operierendes Armeekommando, Kt. 9, K. und k. 11. Korpskommando, Gefechtsbericht über die Kämpfe zwischen Dunajec und Biała in der Zeit vom 22./12.1914 bis 24./2.1915; *Боевая Памятка 168-го Пехотного Миргородского Полка с 16 Июля 1914 года по 11 сентября 1915 года*, Москва 1917, s. 11; *Österreich...*, Bd. 2, s. 70, 79.

52 KA, NFA, Kt. 988, 88. LdschBrig, Tagebuch Nr 3, 27./12 – 31./12; KA, NFA, 4. Armee, Operierendes Armeekommando, Kt. 9, K. und k. 11. Korpskommando, Gefechtsbericht über die Kämpfe zwischen Dunajec und Biała in der Zeit vom 22./12.1914 bis 24./2.1915; *Österreich...*, Bd. 2, s. 78–79.

53 *Österreich...*, Bd. 2, s. 69, 79.

osłabioną 43. Dywizji Piechoty Landwehry. W tym samym czasie 33. Dywizja Piechoty przerwała front 11. Dywizji Piechoty na zachód od Lichwina, wychodząc na tyły obrońców. W ręce rosyjskich piechurów wpadli liczni jeńcy – tarnopolski 95. Pułk Piechoty, któremu ów atak odciął drogę odwrotu, utracił około 1000 ludzi wziętych do niewoli. Dwa dni później atakujący zepchnęli jeszcze 11. i 30. Dywizje Piechoty na odcinku pomiędzy Gromnikiem a Wałem⁵¹. Były to jednak ostatnie sukcesy rosyjskie w tym rejonie. Podjęte 29 i 30 grudnia natarcia na pasmo Wału zostały odparte przez II Pułk Strzelców Krajowych, a linie obronne lwowskiego korpusu wzmocniła ściągnięta z lewego skrzydła 4. Armii 15. Dywizja Piechoty. Walki pomiędzy Białą a Dunajcem stopniowo przygasały, by w pierwszych dniach 1915 r. przyjąć charakter pozycyjny⁵².

Na wschód od Białej front ustabilizował się na przełomie 1914 i 1915 r. Pomędzy pasmem Magury Małastowskiej i Gorlicami oraz dalej, w stronę Staszkówki broniły się IX Korpus (wzmocniony połową III Korpusu oraz przerzuconą znad Dunajca 13. Dywizją Piechoty Landwehry) i VI Korpus. Bardzo osłabiony Korpus Szurmaya starał się zatrzymać postępy rosyjskie w dolinie Białej. Wszystkie wymienione korpusy – wobec utraty połączenia z pozostałą częścią armii Boroewicia – zostały przekazane pod dowództwo 4. Armii, tworząc od 28 grudnia Grupę Arza⁵³. Carskie wojska naciskały szczególnie pomiędzy Ropą a Białą. Broniąca się po zachodniej stronie Gorlic 6. Dywizja Piechoty znalazła się pod silnym naciskiem rosyjskim. Jednak w kilkudniowych bojach, przy istotnym udziale 13. Dywizji Piechoty Landwehry – której stan liczebny w kilka tygodni podniósł się do 3000 karabinów – wojska habsburskie utrzymały front. Utracone w nocy z 30 na 31 grudnia okopy zostały odzyskane w kontrataku, a lublański 17. Pułk Piechoty i batalion kolarzy wzięły do niewoli prawie 800 carskich żołnierzy. Na styku 6. Dywizji Piechoty i jednej z brygad 26. Dywizji Piechoty Landwehry,

podporządkowanej VI Korpusowi, pozycje na południe od Mszanki zostały utrzymane, aczkolwiek część z nich przejściowo znalazła się w rękach rosyjskich⁵⁴. Natomiast główne siły koszyckiego korpusu po parodniowej skutecznej obronie musiały się cofnąć po raz kolejny. Rankiem ostatniego dnia roku 39. Dywizja Piechoty Honvédu została wyparta z Wiatrówek, Pustek i wzniesień nad Staszkówką, zaś 45. Dywizja Piechoty Landwehry utraciła pozycje pomiędzy drogą Łużna–Gorlice a Mszanką. Koszycki korpus wycofał się na linie obronne pomiędzy Szalową a Zborowicami i nie dał ich sobie odebrać⁵⁵. Carskie wojska (przede wszystkim 49. Dywizja Piechoty) próbowały jeszcze przedrzeć się na południe od Gorlic. Zmusiły do opuszczenia Przełęczy Małastowskiej znajdujące się w jej rejonie oddziały 11. Dywizji Kawalerii Honvédu, wyparły też słabe pułki 10. Dywizji Piechoty ze szczytu Magury Małastowskiej. Walki w tym rejonie trwały kilka dni. W końcu sytuacja została opanowana przez 10. Dywizję Piechoty i 43. Brygadę Piechoty Landwehry. Jeden z rosyjskich batalionów został odcięty i wzięty do niewoli w Rychwałdzie (Owczarach) przez czeskich żołnierzy 18. Pułku Piechoty. Do boju wprowadzona została też część przeniesionej z rejonu Krakowa 12. Dywizji Piechoty. Wadowiccy piechurzy z 56. Pułku Piechoty, atakując od Przysłupia, 3 stycznia dotarli na Przełęcz Małastowską i przekroczyli prowadzącą tędy drogę z Gorlic do Bardejowa⁵⁶.

III Korpus (44. Brygada Piechoty Landwehry, 28. Dywizja Piechoty, 4. Dywizja Kawalerii), który 28 grudnia próbował jeszcze raz stawić opór nadchodzącym dywizjom carskim na odcinku Polany–Krempna–Świątkowa Mała, został całkowicie wyparty z Galicji Zachodniej. Pod Krempną walczone już nie o zatrzymanie ataku przeciwnika, ale o zyskanie na czasie, by tabory i artyleria mogły się bezpiecznie wycofać za grzbiet graniczny. Pozbawieni wsparcia własnych dział piechurzy korpusu ponosili ciężkie straty, a carskie oddziały w końcu przebiły się przez słabo obsadzone linie obronne. Ofiarna

54 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 3, 30./XII.1914, 31./XII.1914; O. v. Kiesewetter, *Mit den Siebzehner im Weltkrieg*, [b.m.] 1934, s. 7; E. Wiss-haupt, *Die 52. Landwehr-Infanteriebrigade (Landwehrinfanterieregimenter 9 und 10) im Weltkriege 1914–1918*, Reichenberg i.B. 1928, s. 201.

55 Hadtörténelmi Levéltár (HL), II.185., M. kir. 39. honv. gyaloghadosztály, Magy.kir. 39. Honv. Gyaloghadosztály 1914 december 29-én, dec. 31-én; KA, NFA, SB, Kt. 1915, 4. Armeé, Az o.-m.4.hadsereg védelmi harcai Gorlice – Gromnik vonalában és a Dunajec mentén 1914 XII.25–31 között; *Österreich...*, Bd. 2, s. 70, 79.

56 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 3, 30./XII.1914, 31./XII.1914, 1./I.1915, Tagebuch 4, s. 1–5, k. 86–87; H. Strohschneider, *op.cit.*, s. 115–116; L. Dulíček, *Východočeši pod císařským praporem. C. a k. pěší pluk č. 18 v 1. světové válce*, Hradec Králové 2015, s. 60.

57 KA, NFA, 3. Korps, Kt. 265, Tagebuch 13, s. 54–60; H. Fröhlich, *op.cit.*, s. 217–219.

58 *Österreich...*, Bd. 2, s. 71, 75, Beilage 3.

59 KA, NFA, 3. Korps, Kt. 265, Tagebuch 14, s. 36; KA, AdT, Kt. 1673, L.I.R. 5, Tagebuchnotizen v. Dez. 1914 – März 1915; *Österreich...*, Bd. 2, s. 100.

60 H. Fröhlich, *op.cit.*, Skizze 36.

61 *Österreich...*, Bd. 2, s. 101–102.

walka pozwoliła jednak osiągnąć zamierzony cel, artylerię i oddziały tyłowe uratowano. Bardzo osłabione pułki korpusu w ślad za nimi przeszły przez granicę galicyjsko-węgierską⁵⁷.

Wskutek dalekiego odwrotu korpusu Colerusa między 3. a 4. Armią powstała groźna luka. Dla jej osłony na styk obu armii przerzucono kilka dywizji jazdy (4., 5., 10. Dywizja Kawalerii, 11. Dywizja Kawalerii Honvédu). Zebrane w Korpus Kawalerii gen. mjr. Ottona Berndta skoncentrowały się w trójkącie Uście Gorlickie–Przełęcz Tylicka–Krynica⁵⁸. Połączenie pomiędzy armiami arcyksięcia i Boroewicia przywrócił w końcu 3 stycznia płk Eugen Vučinić, który na czele dwóch batalionów 5. Pułku Piechoty Landwehry, przerzuconego znad Adriatyki i wzmocnionego nielicznymi działami i jazdą, osiągnął Gładyszów, zbliżając się w ten sposób do oddziałów 12. Dywizji Piechoty⁵⁹. Trudno jeszcze było mówić o ciągłości frontu, ale w rejonie pomiędzy pasmem Magury Małastowskiej a granicą Węgier i Galicji siły rosyjskie nie przedsiębrały na razie poważniejszych działań. Również 28. Dywizja Piechoty częścią sił powróciła na północną stronę grzbietu granicznego, obsadzając wzniesienia na północ i wschód od Koniecznej⁶⁰. Trwałym efektem wcześniej opisanych działań 56. Pułku Piechoty oraz Grupy Vučinicia było zabezpieczenie siodła Przełęcz Małastowskiej, która miała pozostać pod kontrolą wojsk austro-węgierskich aż do końca walk w Galicji Zachodniej.

Około 5 stycznia 1915 r. wojska rosyjskie ostatecznie zaprzestały ataków pomiędzy Wisłą a Karpatami⁶¹. Bilans trwającej od 21 grudnia do pierwszych dni 1915 r. bitwy był dla strony austro-węgierskiej niekorzystny. Wojska habsburskie uniknęły co prawda katastrofy i przywróciły ciągłość frontu, ale utraciły inicjatywę strategiczną, a znaczna część zdobyczy z bitwy pod Limanową i Łapanowem przepadła. O ile w widłach Białej i Dunajca oraz nad dolnym biegiem drugiej ze wspomnianych rzek – mimo ciężkich strat – oddano

niewiele terenu, o tyle dalej, na wschód 3. Armia została odrzucona na znaczną odległość. Strona rosyjska tylko w ciągu pięciu pierwszych dni bitwy (21–25 grudnia) wzięła do niewoli 200 oficerów i 25 000 żołnierzy austro-węgierskich – z tej liczby blisko dwie trzecie poddało się oddziałom 3. Armii⁶².

Co interesujące, trwająca dwa tygodnie i angażująca co najmniej pięć korpusów każdej z walczących stron bitwa nie doczekała się utrwalonej nazwy, mimo że jej znaczenia dla sytuacji na froncie w Galicji Zachodniej oraz dalszego przebiegu działań nie da się przecenić. Jak się wydaje, pojawiające się sporadycznie określenia „bitwa pod Jasłem”⁶³, względnie „bitwa pod Jasłem i Krosnem”⁶⁴, ostatecznie się nie przyjęły. Występująca w literaturze węgierskojęzycznej nazwa „bożonarodzeniowa bitwa karpacka”⁶⁵, użyta także przez Juliusza Batora⁶⁶, wydaje się zbyt ograniczona czasowo, skoro intensywne walki rozpoczęły się kilka dni przed 25 grudnia, a trwały do początków stycznia. Z całą pewnością nazwy opisywanym tu zmaganiom nie jest w stanie dać Łowczówek – bój tam stoczony był istotnym, ale bynajmniej nie decydującym epizodem wielkiego starcia. Rola walk I Brygady Legionów Polskich wydaje się przy tym nieco przeceniana – ostatecznie mimo jej wycofania się z pierwszej linii front pomiędzy Białą a Dunajcem został przez siły austro-węgierskie utrzymany, a kontynuowane jeszcze przez tydzień ataki rosyjskie odparto. Nadto w polskiej literaturze opisy boju pod Łowczówkiem tak geograficznie, jak i czasowo ograniczają się wyłącznie do działań I Brygady Legionów Polskich⁶⁷. W ocenie autora bardziej adekwatna od wszystkich powyższych byłaby nazwa „bitwa pod Jasłem i Tarnowem”, która przynajmniej częściowo oddaje zakres geograficzny opisanych powyżej działań; wskazuje dosyć dokładnie rejon największych sukcesów rosyjskiego kontruderzenia (Jasło), natomiast przez zwrócenie uwagi na Tarnów nawiązuje do utrwalonego przekonania o znaczeniu boju pod Łowczówkiem.

62 A. Незнамов, *op.cit.*, s. 23.

63 J. Dąbrowski, *Wielka Wojna 1914–1918*, Kraków 1937, cz. 1, s. 273, cz. 2, s. 35; *Pierwsza wojna światowa w Karpatach*, T. Olszański (red.), Warszawa 1985, s. 20. W obu wypadkach wydaje się, że autorzy użyli określenia „bitwa pod Jasłem” wyłącznie w odniesieniu do walk, stoczonych przez austro-węgierski III Korpus.

64 A. Veltzé, *Die Geschichte des Weltkrieges II. Band*, Wien 1920, s. 24.

65 Z. Czékus, *Az 1914–18. Évi világháború összefoglaló történelme*, Budapest 1930, s. 28, 160; E. Ajtay, *A volt m. kir. Kassai 5. Honvéd-Huszárezred Története 1868-tól 1918-ig*, Budapest 1935, s. 107.

66 J. Bator, *Wojna Galicyjska. Działania armii austro-węgierskiej na froncie północnym (galicyjskim) w latach 1914–1915*, Kraków 2008, s. 169.

67 Por. *Encyklopedia wojskowa*, t. 5, O. Łaskowski (red.), Warszawa 1935, s. 237–240; M. Klimecki, *Łowczówek 1914*, Warszawa 1993.

⁶⁸ *Österreich...*, Bd. 2, s. 111, 127.

⁶⁹ KA, NFA, 3. Korps, Kt. 265, Tagebuch 15, s. 31, 33; KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 28./I.1915; KA, NFA, 28. ID, Kt. 1610, Tagebuch 1, s. 81–82; KA, NFA, GfB, IR. 97, Das k.u.k. Infanterieregiment 97 Freiherr von Waldstätten im Weltkriege, s. 12–13; H. Fröhlich, *op.cit.*, s. 230–233.

⁷⁰ KA, NFA, GfB, 28. ID, Gefechtsbericht über die Kämpfe bei Lipna-Radocyna am 28./I.1915.

⁷¹ *Österreich...*, Bd. 2, s. 128; H. Strohschneider, *op.cit.*, s. 130–143.

3. Działania bojowe od stycznia do połowy marca 1915 r.

Od początku 1915 r. po ostatnią dekadę marca niemal wszystkie inicjatywy zaczepne w Galicji Zachodniej podejmowały wojska austro-węgierskie. Zazwyczaj były to akcje o umiarkowanej skali, zaplanowane jako operacje odciążające dla wojsk bijących się w Karpatach o otwarcie drogi do oblężonego Przemyśla. Żadna z nich nie zakończyła się powodzeniem. Zaangażowane siły najczęściej okazywały się zbyt słabe, aby przełamać obronę przeciwnika, względnie – by utrzymać się na zdobytych pozycjach. Na przeszkodzie w realizacji zaplanowanych operacji stała też ciągła w zasadzie konieczność przetrzymywania oddziałów na bezpośrednio zagrożone odcinki frontu karpackiego.

Ofensywa, której rozpoczęcie Naczelne Dowództwo Armii zaplanowało na 23 stycznia, jedynie lewym swoim skrzydłem obejmowała Galicję Zachodnią. W jej ramach planowano natarcie III Korpusu wspartego przez działającą od strony Gładyszowa 45. Dywizję Piechoty Landwehry, co miało ułatwić uderzenie głównych sił 3. Armii⁶⁸. Zanim jednak rozpoczęto natarcie na tym odcinku, zaatakował rosyjski XXIV Korpus Armijny. Austro-węgierska 28. Dywizja Piechoty musiała przejść do obrony na linii Długie–Lipna. Boje toczono ze zmiennym szczęściem; 28 stycznia rosyjskie uderzenie rozerwało front dywizji pod Lipną; włamanie udało się zlikwidować, ale jeden z batalionów triesteńskiego 97. Pułku Piechoty utracił połowę swojego stanu osobowego⁶⁹. 28. Dywizja Piechoty meldowała o całkowitym rozbiciu dwóch carskich pułków (miały to być 190. oraz 192. Pułki Piechoty), lecz wobec znacznych sił przeciwnika sama nie była w stanie atakować⁷⁰. Tymczasem dalej na wschód 22. Dywizja Piechoty Landwehry została zepchnięta z pasma granicznego w rejonie Ożennej oraz Filipowskiego Wierchu i z trudem broniła pozycji nad górną Ondawą⁷¹. Wobec jej odwrotu również 28. Dywizja

Piechoty wycofała się na linię Niżna Polanka–Dujawa⁷². W zaistniałej sytuacji zaplanowany atak 45. Dywizji Piechoty Landwehry w ogóle nie doszedł do skutku⁷³.

Walki pozostałej części armii Boroevicia nadal trwały – w Karpatach austro-węgierska ofensywa zderzyła się z rozpoczętym niemal jednocześnie uderzeniem rosyjskiej 8. Armii⁷⁴. W tej sytuacji Naczelne Dowództwo Armii postanowiło skoncentrować na południowym skrzydle 4. Armii sześć dywizji (10., 11. Dywizję Piechoty, 13., 26. i 45. Dywizję Piechoty Landwehry, 11. Dywizję Kawalerii Honvédu). Siły te, którymi miał dowodzić gen. piech. Karl Křitek, komendant XVII Korpusu, zaplanowano użyć do odciążającego ataku na południe od Gorlic. Początek natarcia wyznaczono na 7 lutego. Ostatecznie nie doszło ono do skutku – na przeszkodzie stanęła przede wszystkim sytuacja w Karpatach, wymagająca interwencyjnego wprowadzenia części niedoszłej Grupy Křitka na zagrożone odcinki⁷⁵. Do koncepcji uderzenia na prawym skrzydle 4. Armii powrócono kilka dni później, przeznaczając znacznie skromniejsze siły ze składu IX Korpusu. Główne uderzenie miało być prowadzone przez Popowe Wierchy w kierunku Banicy – to zadanie przypadło 13. Dywizji Piechoty Landwehry, wzmocnionej m.in. czasowo podporządkowanymi jednostkami III Korpusu (87. Pułk Piechoty, część 47. Pułku Piechoty). Pomocnicze natarcie wzdłuż grzbietu górskiego na wschód od Przelęczy Małastowskiej miała wykonać 26. Dywizja Piechoty Landwehry. W założeniu atak powinien umożliwić wykonanie natarcia sąsiedniemu III Korpusowi z 3. Armii⁷⁶. Akcję rozpoczęto 17 lutego i uzyskano pewne zdobycze terenowe mimo oporu przeciwnika (49. Dywizji Piechoty, 16. Dywizji Kawalerii). 87. Pułk Piechoty z Celje, nacierający ze Zdyni, po całodziennym natarciu zdobył wzgórze 701 na wschód od tej miejscowości. Główne siły 13. Dywizji Piechoty Landwehry opanowały zachodni skraj Popowych Wierchów i przebijały się dalej, w stronę Krywej. Wkrótce jednak tempo natarcia spadło, żołnierze austro-węgierscy

72 H. Fröhlich, *op.cit.*, s. 230–233.

73 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 29./I.1915, 30./I.1915.

74 *Österreich...*, Bd. 2, s. 128–129, 133–135, Beilage 7.

75 *Ibidem*, s. 137, 146.

76 *Ibidem*, s. 151–152.

77 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 15./2.-20./2.; KA, AdT, Kt. 684, IR.87, Beiträge des I.R. 87 zum Schlachtfeldführer von November 1914 bis Ende Mai 1915, s. 18–20; KA, AdT, Kt. 1608, SchR.1 Wien, Regimentsgeschichte, 17. Feber, 18. Feber 1915; A. Sichelstiel, Geschichte des k.k. Schützenregimentes Wien Nr. 24, Herausgegeben vom Kameradschaftsbunde des ehem. Schützenregimentes Nr. 24, Wien 1928, s. 49; T. Nowakowski, *Między Gorlicami a Bardejovem. „Gorąca” zima i wiosna 1915 r., „Poligon”* 2015, nr 5, s. 20–21.

78 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 21.2.; KA, AdT, Kt. 1608, SchR.1 Wien, Regimentsgeschichte, 17. Feber, 18. Feber 1915; KA, AdT, Kt. 684, IR.87, Beiträge des I.R. 87 zum Schlachtfeldführer von November 1914 bis Ende Mai 1915, s. 23.

79 KA, NFA, 3.ID, Kt. 146, Tagebuch 2, s. 101–107; KA, NFA, GfB, 14.IR, Gefechtsbericht über der Gefecht bei Gierowa von 18. 19. und 20.Februar 1915; T. Uriel, *Die ö.u. 4.Armee bei Gorlice-Tarnów [w:] Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice-Tarnów v. 2.5. – 3.6.1915, KA, Ms.-Wk.R/30 1915 Jahr, s. 7; E. Wisshaupt, Die Tiroler..., s. 346–353; Österreich..., Bd. 2, s. 178–179.*

musieli odpierać liczne kontrataki, a operujący po południowej stronie granicy korpus styryjski ograniczył się do działań demonstracyjnych. Naczelne Dowództwo Armii 22 lutego poleciło powrót na pozycje wyjściowe. Bój przerwano, a po kilku dniach 13. Dywizję Piechoty Landwehry wycofano z frontu na Popowych Wierchach i przerzucono w Bieszczady. Cała akcja nie przyniosła zatem żadnej zmiany przebiegu frontu⁷⁷. Ubytek w szeregach IX Korpusu wyniósł nieco ponad 1700 żołnierzy, do czego doszło niemal 700 chorych. Jeden tylko batalion wiedeńskiego 1. Pułku Piechoty Landwehry po boju o wzgórze 552 nad Krywą zgłosił 80 poległych i 150 rannych. Stosunkowo dotkliwie straty poniósł też 87. Pułk Piechoty, tracąc przeszło 300 ludzi (w tym 71 poległych)⁷⁸.

Dnia 18 lutego – na wieść o wycofaniu z frontu pod Tarnowem carskiej 32. Dywizji Piechoty – Józef Ferdynand polecił wykonanie uderzenia lewemu skrzydłu swej armii. 3. Dywizja Piechoty (XIV Korpus) podjęła próbę rozrwania narożnika rosyjskich pozycji w rejonie Dąbrówki Szczepanowskiej (wzgórze 419). Kilkudniowe ataki nie doprowadziły do przełamania obrony, a druga z dywizji, którą zamierzano użyć w tej akcji zaczepnej – 15. Dywizja Piechoty – w ogóle nie weszła do walki wskutek braku postępu sąsiadów. O zakończeniu natarcia przesądziła też wiadomość z Naczelnego Dowództwa Armii, które zamierzało przerzucić w Karpaty kolejny korpus ze składu 4. Armii. Straty poniesione przez pułki 3. Dywizji Piechoty (2. Tyrolski Pułk Strzelców Cesarskich, 14. Pułk Piechoty z Linzu, 59. Pułk Piechoty z Salzburga) przekroczyły 1200 żołnierzy. W tym samym czasie niewielki sukces został osiągnięty pod Biskupicami Radłowskimi, gdzie strzelcom cesarskim z 4. Tyrolskiego Pułku Strzelców Cesarskich oraz żołnierzom niemieckiej 47. Rezerwowej Dywizji Piechoty udało się we wspólnej akcji znacznie pomniejszyć rosyjski przyczółek w Wólce. Całkowicie został on ewakuowany dopiero 31 marca⁷⁹.

Dnia 24 lutego ograniczoną akcją zaczepną przeprowadzono nadto na odcinku 12. Dywizji Piechoty,

wówczas podporządkowanej VI Korpusowi. Cieszyński 100. Pułk Piechoty oraz wadowicki 56. Pułk Piechoty zaatakowały i zdobyły wzgórze cmentarne na zachodnim skraju Gorlic⁸⁰. Wzięto pół tysiąca jeńców, w ręce galicyjskich żołnierzy wpadło kilka karabinów maszynowych. Jednak przeciwnik spodziewał się ataku i carska artyleria natychmiast rozpoczęła intensywny ogień na wzgórze cmentarne, wobec czego zdobywcy nie byli w stanie utrzymać się na zdobytych pozycjach i wieczorem je opuścili⁸¹.

Mimo tych niepowodzeń dowództwo armii arcyksięcia nadal nie porzucało koncepcji ofensywnych i niebawem powróciło do planów uderzenia na południe od Gorlic, połączonego ze wspierającym atakiem w rejonie Staszówki. IX Korpus został w tym celu wzmocniony przez przerzuconą znad Dunajca 8. Dywizję Piechoty, która miała zaatakować wzgórze nad Sękową. Na południe od niej nacierać miała 10. Dywizja Piechoty, natomiast 12. Dywizji Piechoty polecono zdobycie Gorlic i wzgórze wokół miasta. Zadaniem 26. Dywizji Piechoty Landwehry było przeprowadzenie demonstracji na grzbiecie Magury Małastowskiej; część jej oddziałów przeniesiono pod Gorlice i podporządkowano 12. Dywizji Piechoty. Pomocnicze uderzenie wykonać miał VI Korpus. Oba korpusy połączono w grupę armijną pod wspólnym dowództwem gen. Arza. Na południowym skrzydle IX Korpusu akcja rozpoczęła się 8 marca, przy stosunkowo silnym i skutecznym przygotowaniu artyleryjskim⁸². Rankiem tego dnia 1. Pułkowi Cesarских Strzelców Tyrolskich udało się wyprzeć rosyjskich obrońców z Sękowej. Następnego dnia Grupa Hohenbergera – dwa bataliony czeskiego 36. Pułku Piechoty – zajęła pierwszą linię okopów carskich na stokach wzgórza 507; walcząca dalej na południe Grupa Kicka (18. Pułk Piechoty) nie zanotowała podobnych sukcesów. Pod Sękową przeciwnik ponawiał kontrataki i w końcu, nocą z 10 na 11 marca Grupa Hohenbergera musiała cofnąć się na pozycje wyjściowe. Straty tylko

80 Chodzi o gorlicki cmentarz parafialny; nie mylić z Górą Cmentarną (wzgórzem Korczak), na którym znajduje się cmentarz wojenny nr 91.

81 KA, AdT, Kt. 697, IR.100, Auszüge von Tagebücher, 24. Feber 1915; KA, NFA, GFB, IR.20, Tätigkeit des Nachr. Detachements IR. No. 20 an der Zeit vom 16/2. – 25/2.1915; KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 24.2.; *Österreich...*, Bd. 2, s. 179.

82 *Österreich...*, Bd. 2, s. 199–200, Skizze 18.

83 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 8.III.1915, 9.III.1915, 10.3.1915, 11.3.1915; E. Wisshaupt, *Die Tiroler...*, s. 359–363; L. Dulíček, *op.cit.*, s. 63–64; Ch.E. Reiter, *op.cit.*, s. 290–300.

84 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 8.III.1915, 9.III.1915, 10.3.1915, 11.3.1915, 12.III.1915; KA, NFA, SB, 12. ID, März 1915.

85 KA, NFA, 26. SchD., Kt. 1494, Bericht über die Demonstration am 8./3.1915.

86 HL, II.185., M. kir. 39. honv. gyaloghadosztály, Gefechtsbericht über die Kämpfe am 7. und 8. März 1915; Tagebuch vom 10/3.1915; Stand des Angr. auf Δ 437 am 11./3.nachm.; niedatowana mapa.

87 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 12./III.1915.

88 *Ibidem*, 17./III.1915, 18./III.1915; KA, AdT, Kt. 697, IR.100, Auszüge von Tagebücher, 18. März 1915; KA, NFA, GfB, IR. 20, Bericht 3 II – 19 III 1915.

w trzech jej batalionach zbliżyły się do tysiąca żołnierzy⁸³. Bez większych sukcesów natarcie prowadziła 12. Dywizja Piechoty. Grupa Spielvogla (podporządkowane dywizji 9. i 12. Pułki Piechoty Landwehry) atakowała w kierunku pałacu w Siarach, Grupa Metza (100. Pułk Piechoty, część 56. Pułku Piechoty) szturmowała wzgórze cmentarne nad Gorlicami, zaś Grupa Puchalskiego (24. Brygada Piechoty), zyskując nieco na terenie, parła w stronę cegielni w Stróżówce⁸⁴. Oslaniająca całość przedsięwzięcia w paśmie Magury 26. Dywizja Piechoty Landwehry poniosła straty stosunkowo niewielkie, nieprzekraczające 100 ludzi⁸⁵. Wspierające uderzenie 8 marca wykonały też obie dywizje należące wówczas do VI Korpusu. 39. Dywizja Piechoty Honvédu zaatakowała w kilku miejscach, a wzgórze nad Staszkówką stały się celem koncentrycznego natarcia aż dziewięciu batalionów piechoty z Grupy Molnara (39. Dywizji Piechoty Honvédu) oraz Grupy Markoczyego (51. Dywizji Piechoty Honvédu – dawnej Kombinowanej Dywizji Piechoty Kornhabera). Żołnierze Markoczyego opanowali przejściowo wzgórze 405, na północ od Ostruszy, natomiast natarcie Grupy Molnara, mimo ponawianych cały dzień szturmów, nie doprowadziło do zdobycia wzgórza 437 nad Staszkówką. Bez większego znaczenia dla całokształtu sytuacji był sukces 301. Pułku Piechoty Honvédu, któremu przejściowo udało się zająć wzgórze Golanka nad Białą. Również w następane dni VI Korpus nie przełamał rosyjskiej obrony w jej kluczowych miejscach⁸⁶. 12 marca Arz, po konsultacjach z komendantami dywizji, z których większość nie widziała szans na rozerwanie nieprzyjacielskiego frontu, zawiesił akcję ofensywną⁸⁷. Natarcie wznowiono 18 marca, jednak bez rezultatów. Niepowodzeniem zakończył się atak 12. Dywizji Piechoty, podjęty pomiędzy Stróżówką i Mszanką siłami pułków piechoty (3., 57. i 100.), połączony z pomocniczym uderzeniem 20. Pułku Piechoty pod Mszanką⁸⁸. Na odcinku 10. Dywizji Piechoty pod Ropicą Ruską dwa pułki piechoty – 18. i 98. – zostały rozbite silnym

rosyjskim kontratakiem. Tyrolskie pułki 8. Dywizji Piechoty bezskutecznie szturmowały wzgórze nad Sękową. Ich niepowodzenie przysporzyło także ciężkich strat praskiemu 28. Pułkowi Piechoty, który pod bocznym ogniem ze wzgórz, będących celem ataku Tyrolczyków, nie był w stanie wykonać natarcia w kierunku na Dominikowice⁸⁹. Na lewym skrzydle ofensywy żołnierze pułków koszyckiego i bańskobystrzyckiego (9. i 16. Pułku Piechoty Honvédu) 18 marca opanowali przejściowo wierzchołek wzgórza 437, ale przed wieczorem musieli opuścić zdobyte okopy wobec intensywnych kontrataków przeciwnika⁹⁰. Ostatecznie mimo wielodniowych uporczywych bojów obrony rosyjskiej nie udało się przełamać, a straty samego IX Korpusu w pierwszej połowie marca wyniosły 2800 zabitych i rannych, 1400 zaginionych i jeńców; z szeregów ubyło również 3000 chorych żołnierzy⁹¹. Strona austro-węgierska planowała po kilkudniowej przerwie kontynuację natarcia⁹², do czego jednak nie doszło wskutek gwałtownej zmiany sytuacji w pobliżu granicy galicyjsko-węgierskiej.

4. Marcowy kryzys

Najpoważniejszy kryzys na froncie wojsk austro-węgierskich w Galicji Zachodniej zarysował się w drugiej połowie marca, a jego bezpośrednią przyczyną były wydarzenia, do których doszło w pobliżu granicy galicyjsko-węgierskiej. W odróżnieniu od relatywnie spokojnego odcinka zachodniogalicyskiego, walczący dalej na południe III Korpus pozostawał pod silnym naciskiem rosyjskiego XXIV Korpusu Armijnego, po uporczywych bojach tracąc klucz pozycji obronnych – górę Kaścielik⁹³. Oddziały Colerusa szykowały się do odwrotu, właściwe rozkazy zostały wydane podległym jednostkom, a sąsiednie korpusy zostały o tych planach powiadomione; niewiadomą stanowił natomiast termin rozpoczęcia manewru. Lewe, północne skrzydło III Korpusu nadal znajdowało się na terenie Galicji: 47. Pułk

89 KA, NFA, GfB, 28. IR, Gefechtsbericht über den Angriff auf Kote 312, am 18./3.1915; E. Wisshaupt, *Die Tiroler...*, s. 366–371; L. Dulíček, *op.cit.*, s. 65–70.

90 HL, II.185., M. kir. 39. honv. gyaloghadosztály, Gefechtsbericht über den 18. März 1915; Situation während des Angriffes um 11h vorm.; *Österreich...*, Bd. 2, s. 201, 211; L. Deseő, A M. Kir. beszercebányai 16. Honvédgyalogezred Története, Budapest 1941, s. 94, 100–104.

91 Straty te, choć znaczne, nie przekraczały 20% stanu bojowego korpusu. Zestawienie nie obejmuje jednak strat poniesionych w ostatnim dniu ataku, tj. 18 marca; KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 17.III.1915.

92 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 20./3.1915.

93 *Österreich...*, Bd. 2, s. 230, 232.

94 L. v. Vogelsang, *op.cit.*, s. 223–234; А.М. Кручинин, *Российский полк с финским именем. Очерки истории Оровайского полка (1811–1920)*, Екатеринбург 2000, s. 78–80; *Österreich...*, Bd. 2, s. 233.

95 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 25./3.1915; *Österreich...*, Bd. 2, s. 233; M. Hoen, *Geschichte des salzburgisch-oberösterreichischen K.u.k. Infanterie-Regiments Erzherzog Rainer Nr. 59 für den Zeitraum des Weltkrieges 1914–1918*, Salzburg 1931, s. 234.

96 РГВИА, Фонд № 2807, Журнал военных действий 193-го пехотного Свяжского полка с 18 июля 1914 г. по 8 марта 1916 г., к. 189–193.

97 E. Wisshaupt, *Die Tiroler...*, s. 377–382; M. Hoen, *op.cit.*, s. 234–238.

98 Szerzej na ten temat: J. Fučík, *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války*, Praha 2006; R. Lein, *Pflichterfüllung oder Hochverrat? Die tschechischen Soldaten Österreich – Ungarns im Ersten Weltkrieg*, Wien 2011; Kapavik R., *Zajetí 28. pěšího pluku u Stebníku 3.4.1915* [w:] *Karpatský Front 1914/1915*, M. Čaplovič, M. Drobnák, V. Szabó, R. Turík (red.), Bratislava 2016, s. 73–86.

Piechoty bronił przełęcz Dujawa nad Konieczną oraz przyległych wzgórz, na lewo od niego 87. Pułk Piechoty obsadzał podnóża Rotundy (wzgórza 776 na wschód od Zdyni). Oba pułki należące do 28. Dywizji Piechoty miały wyraźne dyspozycje, dokąd mają się cofać w razie odwrotu; czekano tylko na rozkazy. W takiej sytuacji 25 marca, nad ranem rosyjskiemu 195. Arawajskiemu Pułkowi Piechoty udało się – na odcinku, gdzie atak miał być jedynie pozorowany – wtargnąć w okopy 47. Pułku Piechoty i zrolować jego pozycje. Za pułkiem arawajskim ruszyły pozostałe oddziały 49. Dywizji Piechoty, a odwrót lewego skrzydła III Korpusu stał się natychmiastową koniecznością⁹⁴. O ile wycofywanie realizowano planowo, o tyle oddziały sąsiedniej 4. Armii, której pozycje zaczynały się koło Smerekowca, zostały o nim poinformowane w chwili, gdy ruch odwrotowy już trwał. Zabrakło czasu i odwodów, by obsadzić porzucone pozycje, w tym opuszczoną zgodnie z dyspozycjami przez 87. Pułk Piechoty Rotundę⁹⁵. Dzięki temu 49. Dywizja Piechoty wtargnęła pomiędzy obie armie austro-węgierskie, stawiając je w niezwykle groźnej sytuacji. Narożnik frontu został bowiem rozsadzony, a dalsze wycofywanie się mogło prowadzić tylko do powiększenia powstałej luki. 193. Swijański Pułk Piechoty bez przeszkód zajął niebronioną Rotundę⁹⁶.

IX Korpus austro-węgierski rzucił w wyłom pododdziały 8. Dywizji Piechoty – część znalazła się jeszcze po galicyjskiej stronie granicy, część podporządkowano III Korpusowi na południe od niej. W kilkudniowych uporczywych walkach wojskom habsburskim udało się przywrócić ciągłość frontu. Niektórych pozycji – jak np. Rotundy atakowanej przez 1. Tyrolski Pułk Strzelców Cesarskich oraz 59. Pułk Piechoty – nie odzyskano, a front przesunął się o kilka kilometrów na zachód i południe, opierając się o wzgórze nad Blechnarką i Wysową⁹⁷. Po węgierskiej stronie granicy praski 28. Pułk Piechoty, rzucony do walki w trudny, pokryty głębokim śniegiem obszar wzniesień nad Stebnicką Hutą bez należytego

rozpoznania sił przeciwnika, został rozbity i niemal w całości wzięty do niewoli⁹⁸. Co ciekawe, kryzys w obronie na wewnętrznych skrzydłach 3. i 4. Armii został wywołany przez zaledwie trzy carskie pułki (193., 195. i 196. Pułki Piechoty), a do jego opanowania konieczne było zaangażowanie przynajmniej dwukrotnie większej ilości jednostek austro-węgierskich. Ostatecznie jednak rosyjski sukces, choć obiecujący, nie został należycie wykorzystany. Front na odcinku kilkunastu kilometrów przesunął się nieco na zachód, a w rejonie Koniecznej i Zborowa powstał silnie obsadzony bastion, potencjalna podstawa do kolejnych natarć mogących zagrozić rozbiciem frontu austro-węgierskiego. 3. Armia Boroewicia nadal toczyła ciężkie boje obronne na terenie dzisiejszej Słowacji⁹⁹, ryzyko zatem ciągle istniało. Jednak ani 3. Armia, ani armia arcyksięcia w Galicji Zachodniej nie były w stanie wydzielić odpowiednich odwodów, aby zabezpieczyć dostatecznie miejsce styku w rejonie granicy. Zamiast tego prawe skrzydło 4. Armii rozbudowywało dotychczasowe umocnienia oraz przygotowywało na północ i zachód od Wysowej kolejną linię obrony na wypadek rosyjskiego ataku i konieczności zagięcia południowej flanki¹⁰⁰. Owe zapasowe pozycje wkrótce okazały się jednak niepotrzebne.

W kolejnym miesiącu w Galicji Zachodniej nie doszło do poważniejszych akcji bojowych poza powoli dogasającymi walkami w rejonie granicy, gdzie m.in. 2 kwietnia 87. Pułk Piechoty wraz z 20. Batalionem Strzelców odparły atak carskiego 196. Insarskiego Pułku Piechoty na Blechnarkę i Wysotę¹⁰¹. Jednym z nielicznych starć na pozostałych odcinkach frontu była likwidacja 3 kwietnia niewielkiego rosyjskiego przyczółka na lewym brzegu Dunajca, pod Pasieką Otfinowską. Został on zdobyty przez ołomuniecki 13. Pułk Piechoty Landsturmu¹⁰². Po zachodniej stronie rzeki pozostał już tylko jeden rosyjski przyczółek – pod Komorowem, obsadzany stale siłami przynajmniej dwóch pułków piechoty ze składu 5. Dywizji Piechoty¹⁰³. Niewielkie przedsięwzięcia zaczepne

99 *Österreich...*, Bd. 2, s. 251–257.

100 KA, NFA, 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 4, 7./04.1915; KA, NFA, 96.IBrig, Kt. 1113, Technische Ausgestaltung der ersten Linie am 4./4.15; 2te Befestigungslinie und deren technische Ausgestaltung, Hanczowa, 6./4.15; K.u.k. 8. ITDKmdo, Op. Nr. 372/1.

101 KA, AdT, Kt. 684, IR.87, Beiträge des I.R. 87 zum Schlachtfeldführer von November 1914 bis Ende Mai 1915, s. 25–26.

102 T. Uriel, *op.cit.*, s. 8.

103 РГВИА, Фонд № 2631, Реляция о действиях 5-й пехотной дивизии с 19-го апреля и до отхода на р. Сан.

104 E. Wisshaupt, *Die Tiroler...*, s. 389; *Österreich...*, Bd. 2, s. 267.

¹⁰⁵ HL, II.185., M. kir. 39. honv. gyaloghadosztály, Tagebuch für den 14./IV; *Österreich...*, Bd. 2, s. 267.

¹⁰⁶ T. Uriel, *op.cit.*, s. 8.

¹⁰⁷ *Österreich...*, Bd. 2, s. 315–318.

podejmowała także strona rosyjska. 7 i 8 kwietnia tego rodzaju akcje miały miejsce na odcinku austro-węgierskiej 3. Dywizji Piechoty, na prawym brzegu Dunajca¹⁰⁴. Dnia 14 kwietnia pododdział kilkuset carskich żołnierzy wtargnął do okopów na odcinku 39. Dywizji Piechoty Honvédu, koło Rakutowej, biorąc do niewoli około 50 jeńców z 56. Pułku Piechoty i 9. Pułku Piechoty Honvédu. Atak został jednak rozbity ogniem austro-węgierskiej artylerii¹⁰⁵. Silna powódź, trwająca od 14 do 16 kwietnia, zerwała wszystkie mosty na Dunajcu poniżej Kurowa, liczne pozycje w dolinie zostały zalane¹⁰⁶, co dodatkowo wpłynęło na brak akcji ofensywnych.

Pod koniec miesiąca w Galicji Zachodniej rozpoczęło się wielkie przegrupowanie oddziałów austro-węgierskich oraz wprowadzanie na pozycje jednostek 11. Armii niemieckiej. Było to już przygotowanie bitwy przełamującej pod Gorlicami¹⁰⁷.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Österreichisches Staatsarchiv – Kriegsarchiv (KA) – Austriackie Archiwum Państwowe – Archiwum Wojenne

Zasób Neue Feldakten – Akta Operacyjne (NFA)

- 4. Armee, Operierendes Armeekommando, Kt. 9, Kt. 11.
- 3. Korps, Kt. 265, Tagebuch 11–15.
- 7. Korps, Kt. 757, Tagebuch 3.
- 9. Korps, Kt. 1104, Tagebuch 3, 4.
- 3.ID, Kt. 146, Tagebuch 2
- 8.ID, Kt. 470, Tagebuch 4 VIII 1914 – 31 I 1915.
- 26. SchD., Kt. 1494, Operative Akten.
- 28.ID, Kt. 1610, Tagebuch 1.
- 30.ID, Kt. 1741, Tagebuch I.
- 43. SchD, Kt. 2178, Tagebuch 13 XII 1914 – 23 XII 1914.
- 60.IBrig, Kt. 754, Tagebuch I, Operative Akten.
- 88.LdschBrig, Kt. 988, Tagebuch Nr 3.
- 4.IBrig, Kt. 19, Operative Akten.
- 96.IBrig, Kt. 1113, Operative Akten.
- 11. LstTerrBrig, Kt.2028, Geschichte der k.k. 11. Landsturm–Terr.–Brigade.

Zasób Neue Feldakten – Gefechtsberichte (NFA, GfB) – ze względu na kilkukrotne zmiany numeracji kartonów zrezygnowano ze wskazania numerów

- 11. Korps, Gefechtsbericht über die Kämpfe der mir unterstellten Kräfte zwischen Raba und Dunajec vom 11ten bis einschliesslich 20ten Dezember.
- 15.ID, Gefechte am Dunajec Mitte Dezember 1914.
- 28.ID, Gefechtsbericht über die Kämpfe bei Lipna–Radocyna am 28 I 1915.
- 19.IBrig, Gefechtsbericht über die Kämpfe vom 2.Mai 1915.
- 14.IR, Gefechtsbericht über der Gefecht bei Gierowa von 18. 19. und 20.Februar 1915.
- 20.IR, Tätigkeit des Nachr. Detachements IR. No. 20 an der Zeit vom 16/2. – 25/2.1915.
- 28.IR, Gefechtsbericht über den Angriff auf Kote 312, am 18./3.1915.
- 55.IR, Ereignisse im Dezember 1914.
- 98.IR, III. Feldbataillon, Gefechtsbericht für die Zeit vom 6. bis einschliesslich 29. Dezember 1914.
- 97.IR, Das k.u.k. Infanterieregiment 97 Freiherr von Waldstätten im Weltkriege.

Zasób Neue Feldakten – Sammlung Balaban (NFA, SB)

Kt. 1898, 14. Korps.

Kt. 1902, 8.ID.

Kt. 1903, 12.ID.

Kt. 1909, 51.HITD.

Kt. 1915, 4. Armee.

Zasób Archive der Truppenkörper (AdT)

Kt. 1608, SchR.1 Wien, Regimentsgeschichte.

Kt. 684, 87.IR, Regimentstagebuch, Beiträge des I.R. 87 zum Schlachtfeldführer von November 1914 bis Ende Mai 1915.

Kt. 697, IR.100, Auszüge von Tagebücher.

Kt. 1673, L.I.R. 5, Tagebuchnotizen v. Dez. 1914 – März 1915.

Zasób Manuskripten – maszynopisy

KA, Ms.-Wk.R/30 1915 Jahr, T. Uriel, Die Operationen der 3. und 4. Armee bei Gorlice–Tarnów v. 2.5. – 3.6.1915.

Zasób Militärische Nachlässe

1365 (B), Dobnik, Tagebuch im Feldzug 1914.

Российский Государственный Военно-Исторический Архив (РГВИА) – Rosyjskie Państwowe Archiwum Wojenno-Historyczne (dostęp do materiałów przez: gwar.mil.ru)

Фонд № 2003, Штаб Верховного главнокомандующего (Ставка).

Фонд № 2631, Реляция о действиях 5-й пехотной дивизии с 19-го апреля и до отхода на р. Сан.

Фонд № 2647, Журнал военных действий 33-го пехотного Елецкого полка 1914 и 1915 г.

Фонд № 2649, Журнал военных действий 35-го пехотного Брянского полка с 1-го сентября 1914 года по 16-е апреля 1915 года.

Фонд № 2745, Журнал военных действий 131 пехотного Тираспольского полка.

Фонд № 2746, Журнал военных действий 132-го пехотного Бендерского полка с 26-го июля 1914 года по 10-е февраля 1915 года.

Фонд № 2746, Журнал военных действий 132-го пехотного Бендерского полка с 26-го июля 1914 года по 10-е февраля 1915 года.

Фонд № 2807, Журнал военных действий 193-го пехотного Свижского полка с 18 июля 1914 г. по 8 марта 1916 г.

Фонд, № 2743, Журнал военных действий 129-го пехотного Бессарабского полка с 17 на 18 декабря 1914 г.

Centralne Archiwum Wojskowe (CAW)

I.120.24.61, I Brygada Legionów Polskich 1914–1917.

Hadtörténelmi Levéltár (HL) – Archiwum Historii Wojskowej

II.185., M. kir. 39. honv. gyaloghadosztály.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK)

Wojskowy Urząd Opieki nad grobami wojennymi Okręgu Korpusu nr V w Krakowie, 29/275/0/-/21.

ZBIORY DOKUMENTÓW

Горлицкая операция: сборник документов мировой империалистической войны на русском фронте (1914–1917 гг.), Москва 1941.

Из истории карпатской операции 1915. Сборник документов, Москва – Санкт-Петербург 2016.

OPRACOWANIA

Ajtay E., *A volt m. kir. Kassai 5. Honvéd-Huszárezred Története 1868-től 1918-ig*, Budapest 1935.

Bator J., *Wojna Galicyjska. Działania armii austro-węgierskiej na froncie północnym (galicyjskim) w latach 1914–1915*, Kraków 2008.

Biró L., Aron Á., Nemesdy E., *A volt m. kir. brassói 24. honvéd gyalogezred, népfőlkelő gyalogezreő és pótzászlóalj története*, Székelyudvarhely 1943.

Błażewicz S., *Działania wojenne 1914–1915 na terenie obecnej gminy Skołyszyn [w:] Pomniki, tablice i miejsca pamięci narodowej w gminie Skołyszyn*, M. Wojtuń (red.), Skołyszyn 1996.

Broch R., Hauptmann H., *Westgalizische Heldengräber aus den Jahren des Weltkrieges 1914–1915*, Wien 1918.

Conrad von Hötzendorf F., *Aus meiner Dienstzeit, Fünfter Band*, Wien–Leipzig–München 1925.

Czékus Z., *Az 1914–18. Évi világháború összefoglaló történelme*, Budapest 1930.

Dąbrowski J., *Wielka Wojna 1914–1918*, cz. 1–2, Kraków 1937.

Deseő L., *A m. kir. beszercebányai 16. Honvédgyalogezred Története*, Budapest 1941.

Deseő L., *Erdélyi ezredek a Világháborúban*, Budapest 1941.

Drogomir J.P., *Polegli w Galicji Zachodniej 1914–1915 (1918)*, t. I–III, Tarnów 1999, 2002, 2005.

Duda O., *Cmentarze I wojny światowej w Galicji Zachodniej*, Warszawa 1995.

Dulíček L., *Východočeši pod císařským praporem. C. a k. pěší pluk č. 18 v I. světové válce*, Hradec Králové 2015.

- Encyklopedia wojskowa*, t. 5, O. Laskowski (red.), Warszawa 1935.
- Fröhlich H., *Geschichte des steirischen K. u. K. Infanterie-Regimentes Nr. 27 für den Zeitraum des Weltkrieges 1914–1918*, Graz 1937.
- Fučík J., *Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka I. světové války*, Praha 2006.
- Hoen M., *Geschichte des salzburgisch-oberösterreichischen K.u.k. Infanterie-Regiments Erzherzog Rainer Nr. 59 für den Zeitraum des Weltkrieges 1914–1918*, Salzburg 1931.
- Kapavik R., *Zajetí 28. pěšího pluku u Stebníku 3. 4. 1915* [w:] *Karpatský Front 1914/1915*, M. Čaplovič, M. Drobnák, V. Szabó, R. Turík (red.), Bratislava 2016.
- Kiesewetter O. v., *Mit den Siebzehner im Weltkrieg*, [b.m.] 1934.
- Klimecki M., *Łowczówek 1914*, Warszawa 1993.
- Lein R., *Pflichterfüllung oder Hochverrat? Die tschechischen Soldaten Österreich – Ungarns im Ersten Weltkrieg*, Wien 2011.
- Mikulski M.J., *Wkład Twierdzy Kraków w zwycięstwo pod Gorlicami* [w:] J. Centek, S. Kułacz, K. Ruszała, *Studia z perspektywy stulecia. Bitwa pod Gorlicami*, Gorlice 2015.
- Nowak J.T., *Szlak bojowy Legionów Polskich*, Kraków 2014.
- Nowakowski T., *Między Gorlicami a Bardejovem. „Gorąca” zima i wiosna 1915 r.*, „Poligon” 2015, nr 5.
- Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*, Bd. 1–2, E. Glaise von Horstenau (red.), Wien 1931.
- Pierwsza wojna światowa w Karpatach*, T. Olszański (red.), Warszawa 1985.
- Reiter Ch.E., *Der Fall des k.u.k. Infanterieregiments 36. Zur Desertionsproblematik der Tschechen an der Ostfront in den Kriegsjahren 1914/15*, Wien 2012 [dysertacja doktorska w zbiorach KA].
- Sichelstiel A., *Geschichte des k.k. Schützenregimentes Wien Nr.24, Herausgegeben vom Kameradschaftsbunde des ehem. Schützenregimentes Nr. 24*, Wien 1928.
- Strohschneider H., *Das Schützenregiment Graz Nr. 3 und der steirische Landsturm im Weltkrieg 1914–1918*, Graz 1931.
- Szczepanik W., *Bitwa pod Łowczówkiem w opracowaniach austriackich* [w:] *Łowczówek 1914. Bitwa Legionów Polskich na drodze do niepodległości*, E. Juško, M. Małozieć (red.), Warszawa 2014.
- Veltzé A., *Die Geschichte des Weltkrieges II. Band*, Wien 1920.
- Vogelsang L., *Das steirische Infanterieregiment Nr. 47 im Weltkrieg*, Graz 1932.
- Wisshaupt E., *Die 52. Landwehr-Infanteriebrigade (Landwehrinfanterieregimenter 9 und 10) im Weltkriege 1914–1918*, Reichenberg i.B. 1928.
- Wisshaupt E., *Die Tiroler Kaiserjäger im Weltkriege 1914–1918*, Bd. 1, Wien 1935.

- Woźny T., *Bitwa pod Limanową i Łapanowem oraz jej strategiczne znaczenie* [w:] *W służbie Rzeczypospolitej. Dzieje wojen i wojskowości w badaniach regionalnych*, R. Kowalski (red.), Nowy Targ 2016.
- Woźny T., *Operácie 3. rakusko-uhorskej armády v priebehu bitky pod Gorlicami (2. – 8. mája 1915)* [w:] *Karpatský Front 1914/1915*, M. Čaplovič, M. Drobnák, V. Szabó, R. Turik (red.), Bratislava 2016.
- Woźny T., *Walki armii austro-węgierskiej nad dolnym Dunajcem w okresie od grudnia 1914 do maja 1915 r.*, „Czarno-Żółty Sztandar” 2014, nr 1 (1).
- Woźny T., *Zapomniane skrzydło bitwy gorlickiej. Działania c.k. X Korpusu pod Małastowem, Ropicą Ruską i Bartnem* [w:] *Materiały z konferencji naukowej Znaki Pamięci VI – Ziemia gorlicka w ogniu wielkiej wojny*, K. Ruszała (red.), Gorlice 2014.
- Иванов К.В., Лесюков С.Г., *Боевая Памятка 168-го Пъхотнаго Миргородскаго Полка съ 16 Юлия 1914 года по 11 сентября 1915 года*, Москва 1917.
- Кручинин А.М., *Российский полк с финским именем. Очерки истории Оровайского полка (1811–1920)*, Екатеринбург 2000.
- Незнамов А., *Стратегический очерк войны 1914–1918 гг.*, Часть 3, Москва 1922.
-